

*Валентина Мерчук (м. Вінниця)
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.*

НОМІНАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЗООНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ БОТАНІЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

Однією з вузлових проблем сучасного теоретичного мовознавства є дослідження номінативного аспекту мови й мовлення, адже називання будь-якого предмета чи явища – це результат пізнавальної діяльності людей. Номінативна система мови передає етнічну своєрідність мовного членування світу, відображає специфіку внутрішнього рефлексивного сприйняття довкілля, досвід і культуру поколінь українців, їхні традиції, звичаї, міфологію. Сучасне мовознавство виявляє підвищену увагу до мови як маніфестанта етносвідомості. Назви рослин досі не були об'єктом комплексних досліджень, які дають змогу дослідити мотивацію назв рослин української мови, похідних від зоонімів.

Актуальність дослідження пояснюється недостатнім вивченням і тлумаченням ботанічної лексики, зокрема детальнішим аналізом структурної організації та номінації судинних рослин, похідних від зоонімів.

Метою статті є опис ботанічної лексики, зокрема їхня класифікація за походженням та семантико-синтаксичними параметрами, аналіз кількісних характеристик та частотності використання назв.

Джерелом дослідження слугував «Словник українських наукових і народних назв судинних рослин» Ю. Кобова.

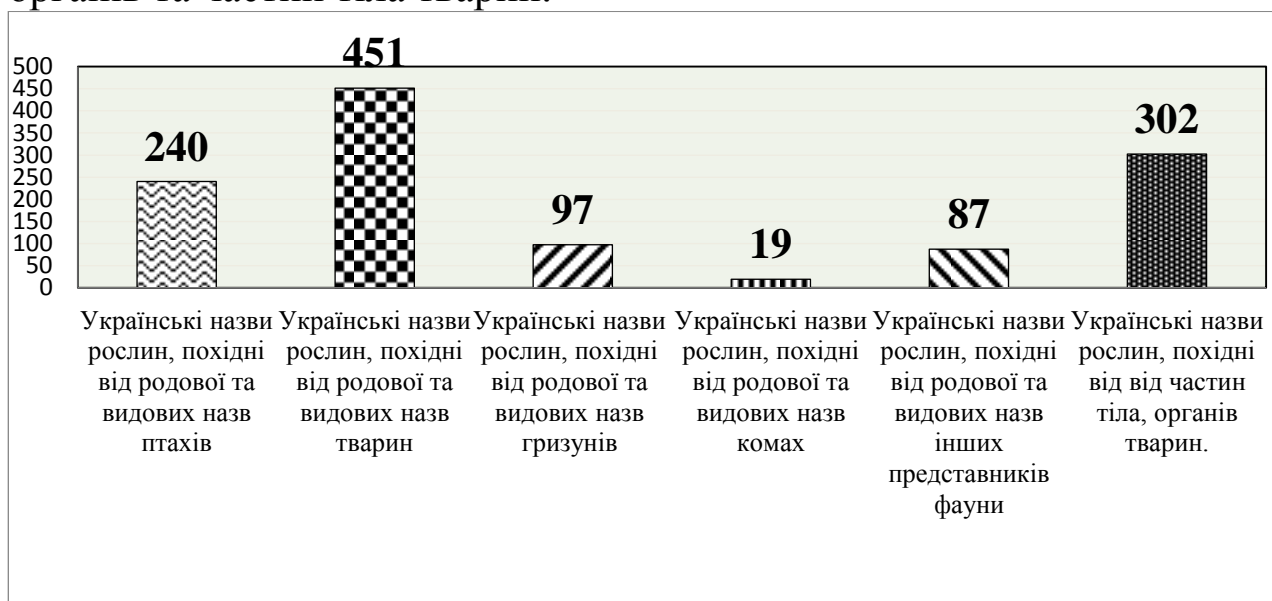
Теорія номінації (ономасіологія) зайняла важливе місце в лінгвістичних дослідженнях ХХІ-го століття, будучи важливою складовою лінгвістичного опису лексичних одиниць. Адже ономасіологічні дослідження дають відповідь на таке важливе питання, як у мові відбувається позначення реалій світу. Номінація здійснюється на різних рівнях мислення і проходить наступні етапи: формування поняття, створення найменування, закріплення номінації в системі мови, реалізація мовних номінацій в конкретних мовленнєвих актах.

Номінація – винятково складне явище, з'ясування сутності якого пов'язане з вирішенням цілого комплексу різних проблем.

Особливої значущості набуває проблема забезпечення реалізації розумово-комунікативних потреб людини. Проблемі вивчення номінативного значення слова присвячені численні наукові праці, зокрема О. А. Габинської [Габинская 1980], В. Г. Гака [Гак 1977], О. А. Земської [Земская 1996], Є. А. Карпіловської [Карпіловська 2010], Г. В. Колшанського [Колшанский 1977], О. С. Кубрякової [Кубрякова 2004], В. М. Телії [Телия 1981] та інших, у яких досліджено природу називання та мотивованість мовних знаків, лінгвістичну сутність та аспекти номінації, типологію найменувань тощо.

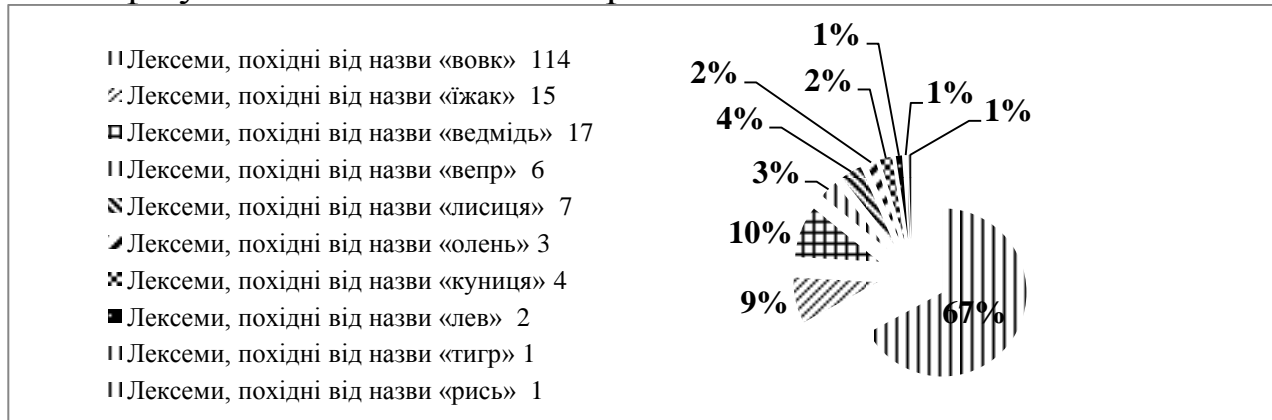
Незважаючи на те, що термін «номінація» в сучасній лінгвістичній літературі широко вживаний, його зміст досі однозначно не витлумачений. Терміном «номінація» і його синонімами «називання», «найменування» позначають «процес утворення мовних одиниць, що характеризуються номінативною функцією, тобто слугують для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень» [Телия 1977: 33].

Методом суцільної вибірки зі словника Ю. Кобова «Словник українських наукових і народних назв судинних рослин» ми вилучили 1211 назву рослин, похідних від назв представників тваринного світу: свійських та диких тварин, птахів, гризунів, комах, інших представників фауни, а також назви, похідні від назв органів та частин тіла тварин.

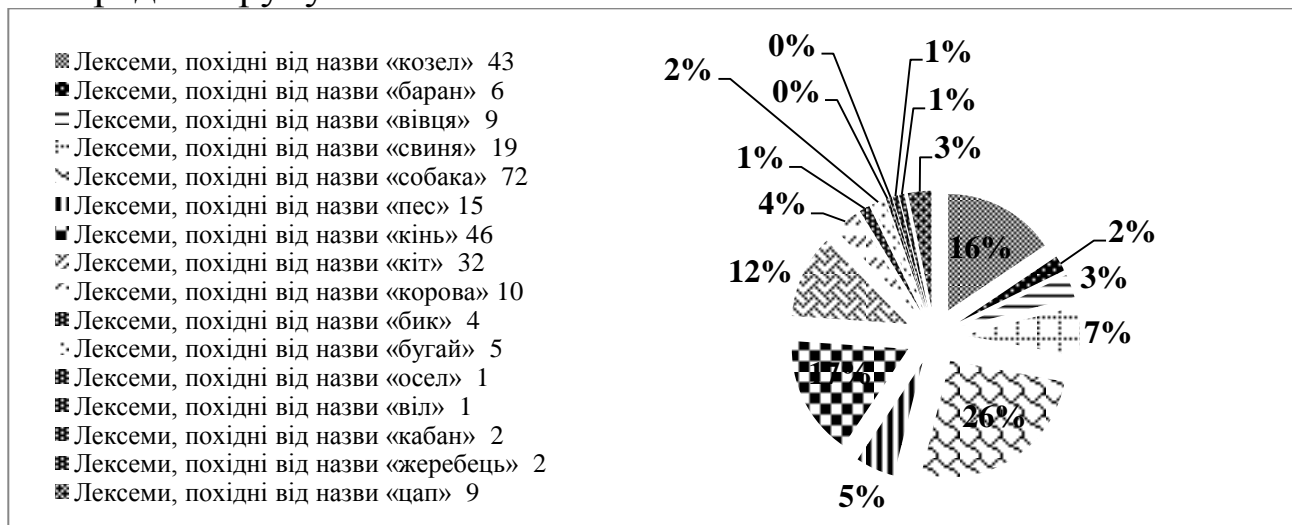
Найбільшу групу становлять назви рослин, похідні від родових та видових назв тварин. Із загальної кількості зафіксованих одиниць, вони нараховують 451 одиницю, що становить 37,2 %. У свою чергу, їх ми поділили ще на дві підгрупи: рослини – похідні від назв свійських тварин, та похідні від диких тварин.

Зафіксовано 170 назв рослин, похідних від назв диких тварин. Класифікуємо їх за активною твірною основою:

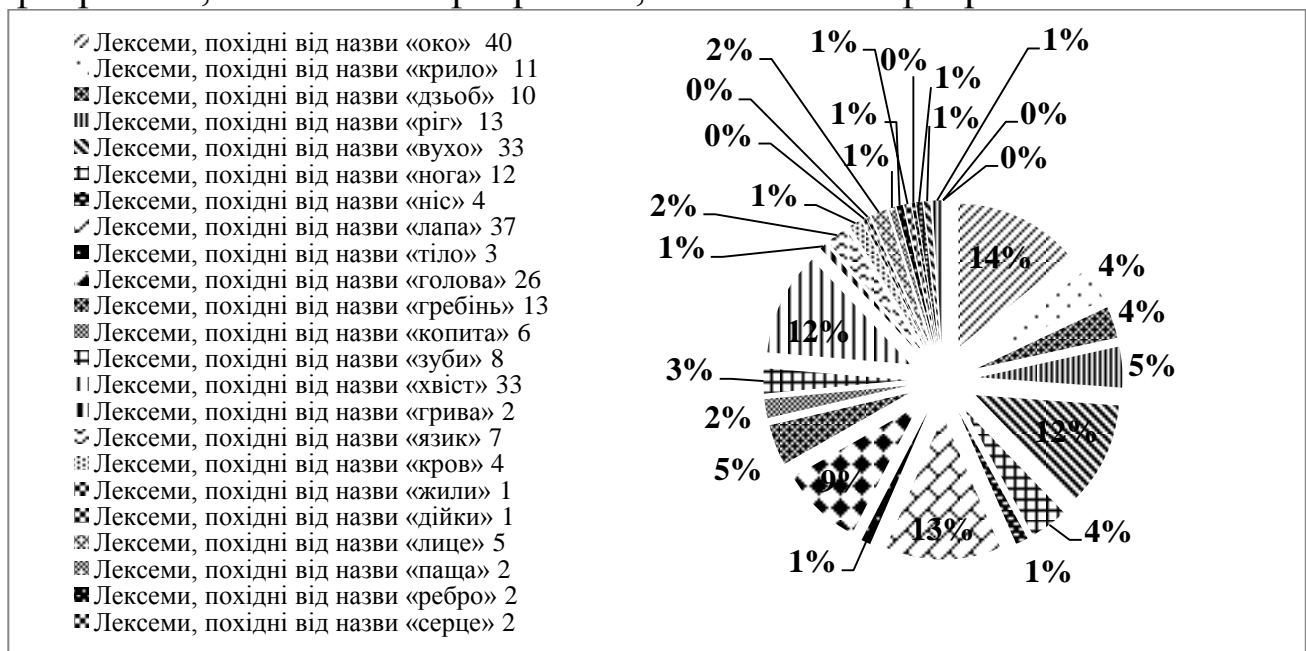
Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «**ВОВК**», а також похідних: «**ВОВЧИЙ**», «**ВОВКИ**», «**ВОВЦЮГ**». За віруваннями, ця тварина символізує невдячність, злість, жорстокість, ненажерливість, небезпеку, лихо. Це можна пояснити тим, що рослини, назви яких похідні від «вовк» є отруйними, тому становлять небезпеку для людини, подібно тварині.

З-поміж проаналізованого матеріалу, значно вирізняється група рослин, назви яких похідні від назв свійських тварин. Вона нараховує 281 найменування, що майже на 100 одиниць перевищує попередню групу:

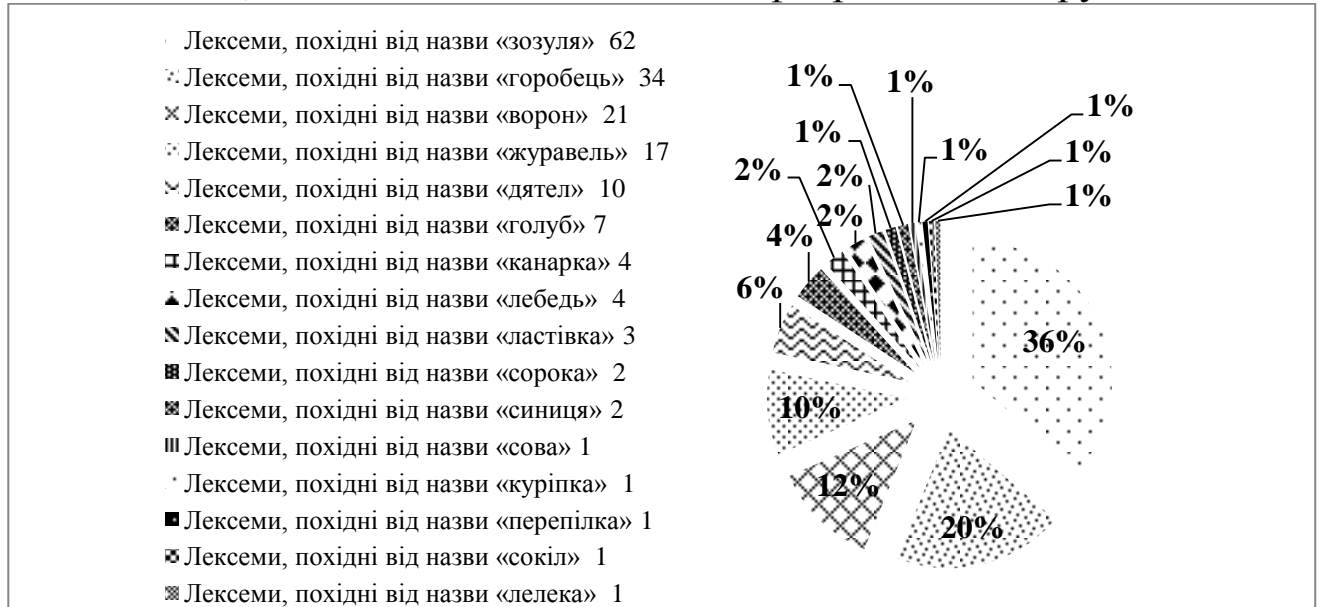
Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «собака», а також похідних: «собачий», «собачі», «собаченька». Собака, найближча людині тварина, уособлює такі добрі риси як вірність, щирість і слухняність. Очевидно, рослини з такою назвою ростуть недалеко від людського дому, постійно знаходяться поблизу людей. Можливо, це пов'язано зі здатністю рослин пристосовуватися до несприятливих умов, у чому теж проявляється схожість з цією твариною. Собака – символ невибагливості: «Там і пес не витримав би»; собаче життя нужденне, злиденне, тому, проклинаючи, бажають собачого життя і собачої смерті [Жайворонок 2006].

Наступну групу репрезентують назви рослин, похідні від назв органів чи частин тіла тварин – 24, 9 % (302 флороназви). Помітно, що такі назви, за кількісними характеристиками особливо не різняться, до прикладу: нави рослин, похідні від «око» – 40 флороназв, «лапа» – 37 флороназв, «хвіст» – 33 флороназви.

Під час опрацювання назв рослин, які походять від назв частин тіла тварин, виявлено випадки синкретизму. Це такі назви (7 флороназв), які утворені шляхом поєднання двох частин тіла без називання конкретної тварини: *Гребінчики копитові* ‘*Arum orientale*’; *Дзьобоголовець* ‘*Cephalorrhynchus*’; *Дзьобоголовець бульбистий* ‘*Cephalorrhynchus tuberosus*’; *Кривця крилата* ‘*Hypericum tetrapterum*’; *Лускохвіст* ‘*Pholiurus*’; *Лускохвіст паннонський* ‘*Pholiurus pannonicus*’; *Лускохвосник* ‘*Pholiurus*’.

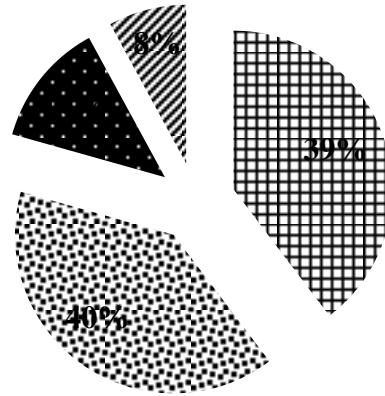
До третьої групи ми віднесли назви рослин, похідні від назв птахів – 240 одиниць (19,8 %). Так само як і флороназви першої групи, ми розподілили їх на 2 групи. Першу групу становлять назви рослин, утворені від назв диких птахів – 170 флороназв, що становить 70, 8 % від загальної кількості флороназв цієї групи.

Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «зозуля», а також похідних: «зозульки», «зозуліні». Таку частотність можна пояснити тим, що із цим птахом в українського народу пов'язано чимало легенд, прислів'їв та приказок. Причиною найменування рослини назвою птаха можна пояснити тим, що у народних віруваннях зозуля виступає віщункою: «передбачає пробудження природи, як віщій птах пророкує людині кількість літ життя кує тільки навесні, від Благовіщення до Івана, а як викинеється ячмінний колос, вона ним «давється» і перестає кувати» [Жайворонок 2006]. Можливо також, що рослини з цією назвою ростуть поодинокі. За легендою, зозуля не має пари і не в'є власного гнізда, а підкидає свої яйця до чужих гнізд; за іншою легендою, зозуль покинув її, і вона стала вічною вдовицею [Жайворонок 2006].

Порівняно менша група рослин, назви яких похідні від назв свійських птахів – 63 найменувань (29,2 %).

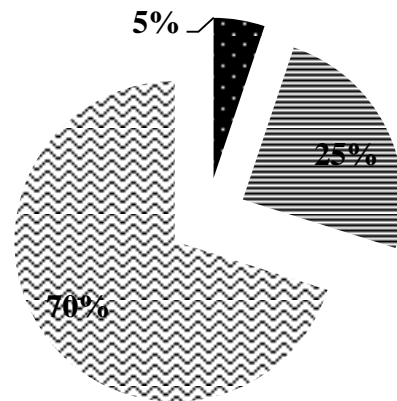
- Лексеми, похідні від назви «курка» 25
- ▨ Лексеми, похідні від назви «гуска» 25
- Лексеми, похідні від назви «півень» 8
- ▨ Лексеми, похідні від назви «когут» 5

Наступні групи рослин кількісно менші.

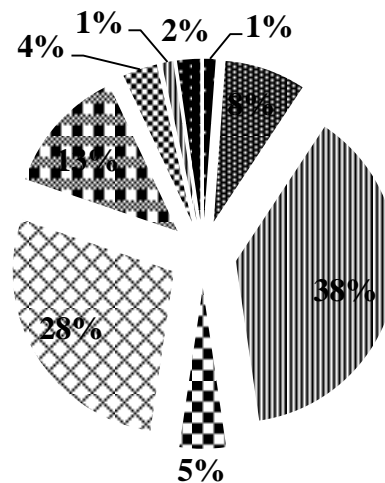
Четверта група рослин представлена рослинами, назви яких утворені від назв гризунів – 97 флороназв (8 %). Вварто зауважити, що найбільше назв цієї групи, похідні від назви «заєць» – 68 найменувань (70 %).

- Лексеми, похідні від назви «білка» 5
- ≡ Лексеми, похідні від назви «миша» 24
- ⊘ Лексеми, похідні від назви «заєць» 68

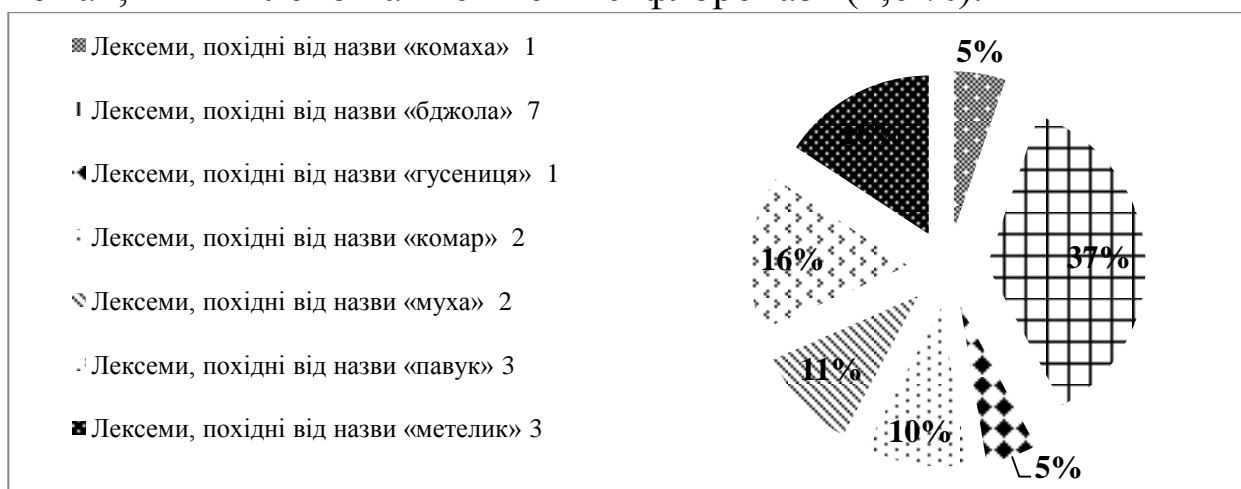
До наступної групи належать назви рослин, похідні від назв інших представників тваринного світу – 87 флороназв (7,2 %)

- Лексеми, похідні від назви «багатоніжка» 1
- ▨ Лексеми, похідні від назви «блоха» 7
- ▨ Лексеми, похідні від назви «жаба» 33
- ▨ Лексеми, похідні від назви «воші» 4
- × Лексеми, похідні від назви «гадюка» 24
- ▨ Лексеми, похідні від назви «змія» 11
- ⊘ Лексеми, похідні від назви «вуж» 3
- ▨ Лексеми, похідні від назви «черв'як» 1
- Лексеми, похідні від назви «ящірка» 2

Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «жаба», а також похідних: «жаб'яча», «жабки». Це пояснюється тим, що тварина фігурує в народних замовляннях, зашіптуваннях; вживали її в народній медицині; погляд жаби може викликати причину або випадання зубів; із жабою пов'язані чари і насилання [Жайворонок 2006]. Вочевидь, такі рослини теж мають лікувальні чи чарівні властивості й використовувались для приготування ліків, чи проворотів.

До останньої групи належать назви рослин, похідні від назв комах, їх виявлено найменше – 19 флороназв (1,6 %).

Найбільшу кількість народних назв рослин українці утворили від назви «бджола», а також похідних: «бджолина», «бджоляна». Здавна бджола вважається найбільш корисною у господарстві, високо цінується мед, очевидно, рослини з цією назвою теж послуговувались у кулінарії. Також бджолину отруту й прополіс широко використовували в народній медицині [3], що може вказувати на лікувальні властивості трав з цією назвою. Комахи живуть роями, можливо, із цим пов'язана назва рослини, яка росте тільки гуртом.

Серед опрацьованого матеріалу випадки синкретизму, тобто поєднання назв двох і більше представників тваринного світу (8 флороназв): **Вош свиняча** 'Conium maculatum'; **Воші собачі** 'Bidens tripartita'; **Журавець голуб'ячий** 'Geranium columbinum'; **Песики собачі** 'Aquilegia vulgaris'; **Писки качачі** 'Alisma plantago-aquatica'; **Козельці заячі** 'Lactuca serriola'; **Коники сорочі** 'Consolida regalis'; **Конина** 'Trifolium repens'; **Ячмінь мишачий заячий** 'Hordeum murinum subsp. Leporinum'.

Отож система назв рослин, похідних від назв представників тваринного світу є багатою кількісно, розгалуженою за семантико-синтаксичними відношеннями та такою, що ґрунтується на широкій мотивації називання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габинская О. А. О понятии новизны лексической единицы в ономаσιологическом исследовании. *Закономерности словопроизводственного процесса в ономаσιологическом аспекте*. Курск, 1980. С. 6-24.

2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. Москва, 1977. 264 с.

3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ, 2006. 251 с. [Електронний ресурс]. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/zhaivoronok_znaky_ukrainskoi_etnokultury (дата звернення 02.12.2019).

4. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства. *Русский язык конца XX ст.* Москва, 1996. 232 с.

5. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 20. С. 28-32.

6. Колшанский Г. Лингво-гносеологические основы языковой номинации. *Языковая номинация. Общие вопросы*. Москва, 1977. С. 99-146.

7. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва, 2004. 560 с.

8. Телия В. Вторичная номинация и ее виды. *Языковая номинация. Виды наименований* / ред. Б. Серебренникова. Москва, 1977. С. 119-221.

9. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. Москва, 1981. 269 с.